

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

*CONTRIBUȚIA PATRIARHULUI
IUSTIN MOISESCU ÎN
DEZVOLTAREA
STUDIULUI BIBLIC ROMÂNESC*

COORDONATOR:
IPS Prof. Univ. Dr. Teodosie PETRESCU

DOCTORAND:
Pr. Drd. Andrei IANOVICI

CONSTANTA
2017

Evocarea unei persoane intră în registrul atenției noastre ca un eveniment care marchează valoarea și legitimitatea acelei persoane. În practica cultică, evocarea sfinților reprezintă referințe de valorizare a sfințeniei ca modele de viață pentru noi. Prezenta teză de doctorat își propune evocarea personalității Patriarhului Iustin Moiescu prin evidențierea contribuției sale la dezvoltarea cercetării bibice noutestamentare în România. Vrednicul de pomenire Părinte Patriarh și-a pus amprenta într-un mod profund mai ales în ceea ce privește interpretarea, exegeza textului biblic, dar și prin faptul că a abordat teme puțin cercetate în orizontul biblic românesc până la acel moment: predică din Aeropag, ierarhia bisericească în perioada apostolică. De asemenea, și analiză teologică a operei și a gândirii lui Evagrie a reprezentat un element de noutate în teologia patristică românească.

Menționăm faptul că în calitate de patriarh, a acordat o atenție deosebită activității editoriale fiind inițiatorul marii colecții intitulată *Părinți și scriitori bisericești*, proiectată în 90 de volume, precum și al colecției *Arta creștină în Romania*, în 6 volume. În timpul păstoririi Sale s-a tipărit o nouă ediție sinodală a *Sfintei Scripturi* (1982) și o nouă ediție a *Noului Testament* (1979). S-au tipărit numeroase manuale pentru învățământul teologic superior și pentru seminariile teologice, teze de doctorat, cărți de cult și a continuat apariția revistele centrale bisericești și cele mitropolitane, ca și buletinele comunităților ortodoxe române de peste hotare.

Încă din perioada studiilor, Iustin Moiescu a dobândit o temeinică formație ecumenică. În timp ce anii petrecuți în Grecia, la Facultatea din Atena, i-au îndreptat atenția spre problemele inter-ortodoxe, continuarea studiilor în Franța, la Strasbourg și începutul carierei sale de profesor universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Varșovia l-au pus față în față cu doctrină și viața celorlalte confesiuni creștine.

Activitatea sa uimitor de bogată și rodnică îl recomandă ca fiind una din personalitățile marcante ale ecumenismului contemporan. Patriarhul Iustin a fost prezent la toate întrunirile interortodoxe și intercreștine de interes major, care au avut loc în timpul păstoririi Sale, reușind să fie mereu purtătorul duhului și mesajului celei mai autentice ortodoxii, ortodoxie dispusă însă la „un dialog al dragostei” cu celelalte confesiuni.

Înțelegând dialogul intercreștin ca o manifestarea iubirii pentru credința adevărată și a convingerii că suntem cu toții egali în fața lui Dumnezeu, Patriarhul Iustin formula aceste principii călăuzitoare în ecumenism: neintervenția nici unei Biserici în viața internă a altei Biserici; în relațiile dintre Biserici trebuie adoptate măsuri care să statornicească o atmosferă de încredere și dragoste, excluzându-se orice formă de prozelitism; unitatea creștină este o îndatorire a tuturor Bisericilor, fiind poruncită de Mântuitorul Iisus Hristos; Ortodoxia, care

reprezintă însăși Biserica cea adevărată, are în vedere căobiectiv principal unitatea de credință; orice contacte interbisericești sunt utile și necesare deoarece ele pregătesc atmosferă pentru dialog; dragostea, pacea, înfrățirea dintre oameni și slujirea lumii sunt porunci ale evangheliei.

Antonie Plămădeală, fostul Mitropolit al Transilvaniei, caracteriza prin următoarele cuvinte atitudinea ecumenică a Patriarhului Iustin: „Era foarte interesat de ecumenism, ținea multe cuvântări mai ales despre pace... Nu vorbea prea des, dar când vorbea era ascultat de toată lumea cu mare interes și încredere El credea în ecumenism.”

Ca obiective ale prezenței teze de doctorat ne propunem: explorarea coordonatelor teologice ale Patriarhului Iustin Moiescu; aplicabilitatea acestora în studiul nou testamentar românesc; actualizarea în conștiința teologică a modului apologetic și dialogic care a angajat creștinismul primar în confruntarea cu filosofia greacă. Referitor la acest ultim obiectiv menționăm faptul că Patriarhul Iustin a fost preocupat în mod special de omul și teologul Apostol Pavel, văzând în el modul autentic de apostolat pastoral aplicabil cu necesitate în societatea secolului XX.

Între primele sale preocupări ca patriarh, pentru o mai temeinică slujire a dreptei credințe, a promovat o teologie vie, întemeiată pe rugăciune, pe experiență și viață.

Grija pentru învățământ și orientarea acestuia în acord cu cerințele timpului a fost o constantă a activității patriarhului Iustin Moiescu. Odată ajuns în locul central, de unde se călăuzea întreaga activitate a bisericii, a organizat împreună cu membrii Sfântului Sinod fundamentală misiune a Bisericii, păstrarea sfintei noastre credințe.

În acest scop, este evidentă îndrumarea cu timp și fără timp a activității Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. Sub oblăduirea sa, a văzut lumina tiparului monumentală colecție de scrieri patristice, intitulată „Părinți și Scriitori Bisericești”, proiectată în 90 de volume, la apariția căreia au contribuit cei mai buni traducători din literatura patristică, greacă și latină.

A inițiat volumele „Arta Creștină în România“, din care au apărut cinci. În timpul celor nouă ani de patriarhat, s-a îngrijit de apariția unei noi ediții sinodale a Bibliei, în 1982, a unei noi ediții a Noului Testament, precum și a unei serii de manuale de teologie și a multor lucrări ale marilor teologi din generația sa.

Au fost editate numeroase cărți de slujbă, necesare slujirii și pastorației preoțești.

Opera scrisă a eruditului patriarh nu se impune în mod cantitativ, ci mai ales prin stilul ales, elegant, clar, sobru, care dă rodului său literar acuratețea capodoperelor teologice:

- *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în operă Sf. Ioan Hrisostom*, în „Candela”, an. L-LII, 1939- 1941, p. 116-239 (și extras, Cernăuți, 1942, 120 p.);
- *Originalitatea parabolilor Mântuitorului*, în „Candela”, an. LV-LVI, 1944-1945, p. 60-107 (și extras, Rm. Vâlcea, 1945, 50 p.);
- *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*, în „Candela”, an. LVII, 1946, p. 45 - 262 (și extras, Iași, 1946, 227p.);
- *Ierarhia bisericească în epoca apostolică. Anexă: Texte biblice și patristice despre pace și muncă*, Craiova, 1955, 80 p.;
- *Simbolica lui Hristu Andrutso*, traducere din grecește, Craiova, 1955, 349 p.;
- *Sfântul Pavel și viața celor mai de seamă comunități creștine din epoca apostolică*, în *Studii Teologice*, an. III, 1951, nr. 7-8, p. 398-416;
- *Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii*, în *Studii Teologice*, an. V, 1953, nr. 3-4, p. 247-268.

Înainte de a fi ales mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Iustin Moisescu a păstorit vreme de douăzeci de ani Mitropolia Moldovei și Sucevei. De numele lui se leagă lucrări importante, între care volumul „Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei”, „Psaltirea în versuri a mitropolitului Dosoftei sau monografiile „Catedrala mitropolitană din Iași” și „Mănăstirea Cetățuia”. Însă pe lângă acestea și multe alte albume de prezentare a patrimoniului istorico-bisericesc, trebuie amintită apariția, sub îndrumarea sa, a revistei „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, din paginile căreia pot fi recuperate studii și articole ce completează portretul biografic al patriarhului.

În vremea păstoririi patriarhului Iustin, s-au consolidat numeroase biserici și case parohiale șubreze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și au fost reînnoite sau zidite zeci de lăcașuri. În tot acest timp au fost împodobite cu picturi și înzestrate cu cele necesare cultului multe lăcașuri.

Cu sprijinul patriarhului, la multe mănăstiri din țară au început să funcționeze ateliere de covoare, broderii și croitorii, în care se lucrau haine clericale și veșminte bisericești.

Tot în timpul păstoririi sale ca patriarh, regimul comunist s-a hotărât să facă nevăzute unele biserici importante din București, care incomodau noul plan de dezvoltare a Capitalei.

Grija patriarhului, diplomația sa, dragostea pentru cele sfinte, dar și întâlnirea cu inspiratul inginer Eugen Iordăchescu au dus la găsirea soluției, pentru acel moment: translarea lăcașelor de cult în locuri mai puțin vizibile. Printr-o bună comunicare cu patriarhul Iustin

Moisescu, domnul inginer Iordăchescu a mutat 13 biserici, din calea inconștienței dictatorilor. Nu s-au semnat acte sau decizii, dar s-au salvat bisericile.

De aceea, mai jos, vom enumera atât contribuția mitropolitului (în acea perioadă) Iustin Moisescu la viața culturală a Mitropoliei Moldovei, cât și aportul altor preoți sau episcopi în ceea ce privește activitatea sa intelectuală și pastorală.

Patriarhul Iustin Moisescu a fost prin excelență teologul paulin. Preocupat permanent de „Originalitatea parabolilor Mântuitorului“, patriarhul Iustin a dovedit, printr-o cercetare comparativă a parabolilor evanghelice cu parabolele budiste și rabinice, că nu se cunoaște nici o parabolă necreștină identică, în fond și formă, cu parabolele Mântuitorului.

Lucrarea teologică de mari dimensiuni cu care patriarhul Iustin Moisescu a îmbogățit literatura noastră teologică exegetică noutestamentară este „Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena“, care este și rămâne o lucrare de referință pentru orice teolog, în aprofundarea teologiei pauline. Cartea este, pentru cercetătorii și exegeții textelor scripturistice, model de aprofundare și expunere științifică. Bogată incursiune în lumea gândirii antice grecești și a lumii contemporane apariției creștinismului îi oferă autorului posibilitatea de a evidenția și nuanța specificul învățaturii creștine, în general, și al gândirii pauline, în special.

Nu mai puțin importante sunt și lucrări precum: „Sfânta Scriptură și interpretarea ei în operă Sfântului Ioan Hrisostom“, „Ierarhia Bisericească în epoca Apostolică“. Toate acestea sunt lucrări de referință pentru teologia românească din deceniile V-VI ale secolului al XX-lea. Opera reprezentativă a celui de-al patrulea patriarh al României a fost publicată într-o colecție integrală, la editura Anastasia din București, la inițiativa și sub coordonarea Preasfințitului Calinic Argatu, Episcopul Argeșului și Muscelului.

Una dintre dimensiunile teologice ale Patriarhului a fost iubirea sa pentru izvoarele Bisericii. Teologul Iustin Moisescu era fascinat de textele sursă ale credinței, de noile sensuri ale Evangheliilor, ale epistolelor pauline, ale scrierilor patristice. Cunoașterea avansată a limbii eline vechi și a subtilităților teologice ale acestora îi permiteau să abordeze studiul teologic din perspectiva universală a Bisericii primare care se hrănea din valorile Cincizecimii. Patriarhul pomenit a fost un restaurator al vechii tradiții eclesiale de studiu exegetic și patristic în care Biserica își regăsește prospețimea pnevmatologică și misionară. În perioada arhipăstoririi sale ca Mitropolit și mai ales ca Patriarh, teologia românească - mai ales prin vocea Părintelui Stăniloae. dar nu numai - a devenit o teologie aplicată, patristică și biblică, care s-a desprins de idiosincraziile și prejudecățile scolastice de împrumut occidental.

Erudiția teologică a Patriarhului se exprima însă și în permanentă lui preocupare pentru studiile teologice recente din Occident. Demersul exegetic pe care l-a întreprins în

unele studii, care au devenit mai târziu etape *sine qua nou* în cercetarea temelor respective, era un permanent dialog între studiul atent al limbii biblice, aprofundările practice ale teologiei patristice și analizele teologice occidentale.

Cu toate acestea consemnăm o literatură săracă care a valorificat coordonatele teologice ale Patriarhului Iustin Moiseșcu, poate din cauza acuzațiilor colaborării sale cu securitatea în timpul comunismului. Notăm aici teza de doctorat: *Slujirea preoțească și activitatea misionară în gândirea și scrisul Patriarhilor Iustin Moiseșcu și Teoctist Arăpașu*, care îl are ca autor pe Pr. prof. Ștefan Oprea, publicată la Doxologia în 2015.

Lucrarea de față s-a vrut o radiografie teologică a contribuției Patriarhului Iustin Moiseșcu în dezvoltarea cercetării biblice în România. S-au analizat variate teme care au intrat în sfera atenției patriarhului stabilindu-se valoarea sa teologică în hermenutica biblică, în aprofundarea vieții primare a Bisericii și alte elemente esențiale ale construcției teologiei nou testamentare. Studiul său, „Originalitatea parabolilor Mântuitorului”, este un exemplu în acest caz. Autorul analizează resorturile lingvistice în general și lexicale în special ale vorbirii în parabole în mediul semitic, zăbovește atent asupra structurilor unice de exprimare a Mântuitorului. El extinde tema exegetică într-o adevărată fenomenologie culturală a subiectului tratat, în care contextul istoric ori cel doctrinar contribuie la integritatea teologică a textului studiat. Este fascinantă ușurința cu care autorul unește autoritatea surselor citate în original (ebraică, clinică veche, latină) cu flexibilitatea și inteligibilitatea exprimării nepretențioase, fără efuziuni gongorice ori tehnice.

Patriarhul Iustin surprinde subtilități teologice ale textului care aduc într-o nouă lumină hermeneutica teologică ortodoxă. În aceasta, ideile și nuanțele comentariilor exegetice fuzionează într-o sinteză a analizei literale cu alegoria profetică.

Studiul mai sus citat conține însă aspecte apologetice de o certă valoare și actualitate în contextul prezent de relativizare a mesajului Evangheliei, chiar din sânul comunităților creștine. Autorul polemizează creativ cu filosoful francez Charles Francois Dupuis, care afirmă în cartea sa „Origine de toute le culte ou la Religion universelle” (Paris 1794), că toate religiile lumii ar proveni din religia persană. Această concepție are adepții săi în veacurile următoare, Julius A. Wegscheider, J.A. Richter, Ferdinand Chr. Baur, fiind tributari unei asemenea aserțiuni lipsite de temei istoric sau teologic. Curentul dualist, raționalist și simbolist al Școlii de la Tübingen va fi fieful unei negări sistematice a originii divine a Creștinismului precum și a divinității Mântuitorului Hristos și a învierii Sale. Într-un iluminism pseudo-teologic, membrii acestei școli au încercat fără succes să demonteze de dragul raționalismului sincretist toate dogmele Bisericii, iar încercarea sa de o așa-zisă filtrare

a *kerigmei* de elementele ei ulterioare a fost de fapt o mutilare a învățaturii evanghelice cu mijloace *post-factum*, încadrând-o în curente inventate pe temeiuri metodologice de teologia occidentală: *iudaism-elenism paulin-petrin, universalism-localism* etc.

Teologul Iustin Moiescu răspunde prompt la toate aceste alegații făcând o analiză comparativă între textele invocate de cercetătorii mai sus menționați (mai ales din budism și Kabbala) și parabolele Mântuitorului. Se contestă obiectivitatea științifică și acuratețea surselor autorilor respectivi, iar lipsa de dovezi clare și asumarea unor concepte străine de spiritul și mentalitatea biblică devin pietre de poticnire care dinamitează din interior demersul criticist rațional-istoric al Școlii.

Căutarea febrilă a surselor de inspirație ale parabolelor christice de către filosofi și chiar unii teologi protestanți a continuat prin afirmații lipsite de orice bază științifică a filiației budiste ori talmudice a pildelor evanghelice. Afirmațiile cercetătorului Rudolf Seydel, în cartea sa *Das Evangelium von Jesus*, care afirmă dependența budistă a mesajului creștin, sunt competent demontate. Parabola semănătorului, a talanților, a fiului risipitor, posedă o originalitate dumnezeiască în care universalitatea chemării la mântuire, necesitatea jertfei lui Dumnezeu întrupat și realizarea relației filiale a omului cu Dumnezeu prin har (pentru a menționa doar câteva aspecte) sunt unice în toată literatura sacră a umanității. Asemănările dintre parabolele lui Hristos și cele budiste sau talmudice sunt doar exterioare ținând de natura universal-valabilă a instituțiilor și preocupărilor umane: familia, templul, agricultura, pescuitul, comerțul etc.

O lucrare de mare importanță pentru studiul Bisericii primare în teologia ortodoxă actuală este: „Activitatea Sfantului Apostol Pavel în Atena” (1946). Autorul surprinde inspirat conflictul și coliziunea dintre civilizații în evenimentul cuvântării Sf. Apostol Pavel, „omul de trei coți” (după cum îl numește Sf. Ioan Hrisostom) în intenția sa de „a dărâma” lumea păgână.

Pavel, studiind religia vremii, Iustin pune în evidență sincretismul lipsit de principii al atenianului vremii. El remarcă amestecul și fuzionarea vechilor divinități grecești cu noile divinități (adesea în perechi dualiste) orientale, dependența de magie a cultelor inițiatice, dar și infuzia romană de cult imperial care politiza și parazita religia. Cultul păgân era așadar o amestecare muribundă de principii elene cu religiozități obscure inițiatice de factură orientală (persană, feniciană, egipteană etc). Existența demonilor și eroilor vechi „cu o individualitate bine atestată, romanizarea sau orientalizarea zeilor vechilor greci, cultul împăratului sunt doar câteva aspecte al acestui proces.

Studiul continuă cu predica propriu-zisă a Sfântului Pavel în Atena (în sinagogă și în agora). Exegeza biblică stăruie pe fiecare verset al capitolului al 17-lea al Faptelor Apostolilor și cuprinde un adevărat compendiu de erudiție clasică greacă și latină. Autorul realizează o remarcabilă hermeneutică a textului biblic în care folosește nu numai surse literare și istorice ale vremii, ci își împrăstie și exegezele Părinților, care ținneau cont de anumite aspecte sociale, culturale sau teologice ale vremii lor. Spre deosebire de hermeneuții protestanți care recurg la o analiză literală a textului biblic smulsă de tradiția patristică, cultică și pastorală a Bisericii, Iustin Moiescu realizează o sinteză a argumentelor biblice, lingvistice, patristice și istorice ale textului biblic. Putem vorbi despre o lectură semiotică a textului biblic în care argumentele converg logic și firesc, și în care demersul de analiză semantică ia în considerare semnul și forma exprimării lucanice.

Un aspect de mare importanță al studiului mai sus menționat este acela al studiului impactului cultural al mentalităților lumii antice asupra Bisericii primare. Accesul la sursele iudaice, elenice și latine ale vremii îi permit teologului Iustin Moiescu să surprindă contextul complex istoric, social și cultural al formării Bisericii locale. Rolul prozelitismului iudaic în orașele Imperiului roman, statutul privilegiat al iudeilor în acestea, mesianismul de factură socială al sinagogilor din diaspora, pe de o parte, și decadentă religioasă, căderea cultului în ritualuri triviale ori chiar obscene, cultivarea plăcerii fizice, sincretismul religios, pervertirea simbolurilor religioase, intruziunea politicului în cult (*cultul imperial, efigiile cezarului* etc), fragmentarea centrifugă a paradigmelor religioase într-o multitudine de zei, opoziția constantă a filosofiei la toate manifestările religiei, toate acestea sunt puse în evidență în conturarea unei istorii culturale a formării Bisericii primare din Atena.

Între toate aceste interdependente cultural-religioase, *agora* a fost pentru Atena, centrul ei cultural, politic, social și filosofic. Viitorul patriarh Iustin Moiescu arată impactul agoriei în mentalitatea atenianului de rând, dar și a elitelor. Constituția rațională a grecilor determina logic și discursiv toate compartimentele vieții social-politice sau culturale. Astfel, pentru un Apostol care voia să predice venirea împărăției lui Dumnezeu în lume în Persoana lui Iisus Hristos al istoriei și al veșniciei, sinagogă și agora erau cei doi plămâni spirituali ai cetății. Exegetul sesizează importanța culturii laice eline pentru fundamentarea doctrinară a Bisericii. Și aceasta datorită faptului că Mântuitorul Iisus Hristos, Cuvântul întrupat în istorie, se extinde în lume prin Biserică, iar Adevărul Persoanei Sale divino-umane prezente prin Taine „în toate zilele până la sfârșitul veacului” (Matei 28, 20) trebuie articulat discursiv prin doctrină, cult și misiune.

Așadar, credința creștina a preluat structurile masive ale gândirii grecești și le-a adaptat adevărului revelat în istorie. În acest fel nu s-a realizat o elenizare a creștinismului, ci o creștinare a structurilor filosofice ale antichității prin folosirea lor pentru a exprima adevărul inefabil al unirii omului cu Dumnezeu în Hristos. Aceasta este explicația pentru care Sfantul Apostol Pavel a insistat să predice Cuvântul vieții în agora ateniană, intuind importanța resorturilor ideatice elene în articularea doctrinei creștine. Marele profesor Iustin Moiesescu insistă asupra acestui eveniment din viața cetății lui Solon și Pericle, arătând interferența dintre culturi complet diferite, dar și iscusința Apostolului pentru a-și făuri un discurs analogic, deductiv și rațional, citând chiar din înțelepții greci.

Excelența discursului paulin este direct proporțională cu capacitatea mentală a ascultătorilor din agora de a percepe realitatea. Adaptarea la paradigma mentală a audienței demonstrează inspirația divină a vorbitorului, dar și excepționala erudiție a acestuia. Coerenta demersului său misionar se măsoară de asemenea în logica succesivă aproape maieutică a frazei și în argumentația decisivă și concludivă a afirmațiilor sale. Astfel, în bună tradiție platonice, Pavel deschide o argumentație punct cu punct în care lanțul logic este structurat pe legile rațiunii suficiente. Atenienii erau slujitori ai daimonilor”, suflete deificate ale unor personaje istorice. Apostolul remarcă venerația de care se bucurau misterele, cultele magice și inițiatice și apetența atenienilor pentru apofatic. Toleranța sincretistă a Atenienilor și prin extensie a întregii lumi vechi din epoca apostolică a fost terenul pe care învățătura ascetică și euharistică a prins rădăcini. Mulțimea de zei ai atenienilor a fost remarcată și de Petronius, *Life and Ep.*, vol 1, p. 363, care afirma că este mai ușor să găsești un zeu în Atena decât un om. Sfantul Pavel oferă perspectivă conciliantă asupra religiozității atenienilor, care este lăudată ca fiind o căutare pentru ceva mai presus de idolii (acuți de mâini omenești. Este remarcabilă acuitatea teologică a apostolului, care folosește autori păgâni, în speță poetul stoic Aratus din Solesul Ciliciei (cetate apropiată Tarsului paulin, de aici erudiția apostolului în ceea ce-l privește), predecesor al său cu aproape trei secole, care, într-un poem astronomic (*Phainomena* 1, 5) afirmă în sens panteist că suntem „de un neam” cu Dumnezeu (Fapte 17, 28). De asemenea. Epimenide Cretanul este citat în același verset: „în El trăim, ne mișcăm și suntem”. Este simptomatică maniera în care exegetul surprinde corespondența dintre teologia paulină și antropologia patristică eclezială a Sfantului Ioan Hrisostom: „După cum este cu neputință să cunoaștem aerul răspândit pretutindeni și care se găsește chiar în noi. tot astfel și pe Creatorul tuturor.

Toate acestea conturează nu numai un acces la informatic demn de orice agoră academică europeană, ci și realismul critic și misionar al exegezelor profesorului Iustin

Moisescu. Biserica este, în viziunea sa, extensia spațio-temporală a lui Hristos în lume și în istorie, iar *Ecclesia* timpului prezent este identitatea spirituală și rodirea Bisericii primare. Există în afirmațiile teologului Iustin Moisescu o viziune a continuității eclesiale a mesajului Evangheliei, dar și o permanentă preocupare pentru accesibilizarea acestui mesaj, în fidelitatea aprofundării patristice și în realitatea provocărilor actuale. Frământările, angoasă, oscilațiile și controversale Bisericii primare sunt pentru marele ierarh paradigma vieții eclesiale care distinge mereu între adevăr și erezie. Mediul ostil și decadent al epocii apostolice, era de bună seamă pentru el semnificativ pentru „epoca de aur” a prigonirilor comuniste, a cenzurii, minciunii și urii. Răutatea veacului nu era pentru el decât semnul chemării la mișune a Bisericii care din nimicul păgânătății a edificat o Europă creștină. În eforturile martirice ale Bisericii primare de a-și contura și afirma identitatea unică și eshatologică în mijlocul prigonirilor, ierarhul Iustin Moisescu a găsit puteri pentru a rezista mediului concentraționar al regimului comunist. El a practicat și încurajat rezistența tăcută, prin cultură și fidelitate a credinței, ca fiind cel mai potrivit răspuns la o dictatură care dorea eradicarea transcendentului din mentalitatea socială. Realismul său a fost și determinat de o bună cunoaștere a dezastrului pe care l-ar fi provocat o atitudine inflexibilă, cum a fost cazul nefericit al Bisericii din Rusia care a suferit o decimare sistematizată prin confiscarea tuturor Bisericilor și mănăstirilor și prin ateismul promovat prin uciderea a sute de mii de preoți și credincioși care s-au adăugat la soborul de mucenici ai Bisericii biruitoare.

În linia celor afirmate anterior, Iustin Moisescu a explorat atent și teologic orizontul comunității primare a Bisericii creștine, expus în *Faptele Apostolilor*, iar contribuția sa la dezvoltarea teologiei bible nou testamentare românești este incontestabilă.

BIBLIOGRAFIA

- *Dicționar Biblic*, J. D. Douglas (Ed.), Societatea Misionară Română, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1995.
- *Dicționar Biblic*, traducere din limba franceză de Constantin Moisa, Volumul 2, Editura Stephanus, București, 1996.
- *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Kevin J. Vanhoozer (Ed.), Baker Book House Company, Grand Rapids, 2005.
- *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, Ralph P. Martin and Peters H. Davids (Eds.), InterVarsity Press, Downers Grove, 1997.
- *Eerdmans Dictionary of the Bible*, David Noel Freedman (Ed.), Grand Rapids, Michigan, Cambridge, 2000.
- Guthrie, Donald, *Epistolele pastorale. Introducere și comentariu*, Editura Scriptum, Oradea, 2013
- Agouridis, Savvas, *Comentariu la Apocalipsă*, Editura Bizantină, București, 2004.
- Scrima, André, *Comentariu integral la Evanghelia după Ioan*, traducere din arabă de Monica Broșteanu, traducere din franceză de Anca Manolescu, Humanitas, București, 2008, p. 375.
- Marshall, I. Howard, *Faptele Aposolilor. Introducere și comentariu*, Editura Scriptum Oradea, 2009.
- Karavidopoulos, Ioannis, *Evanghelia după Marcu*, Editura Bizantină, București, 2005.
- Verzan, Pr. Sabin, *Epistola întâi către Timotei a Sfântului Apostol Pavel. Introducere, traducere și comentariu* (teza de doctorat), în “Studii Teologice”, 1988, nr. 6.
- Verzan, Pr. Sabin, *Epistola întâi către Timotei a Sfântului Apostol Pavel. Introducere, traducere și comentariu*, în “Studii Teologice”, 1988, nr. 5.
- Iustin Moisescu, *Originalitatea parabolilor Mântuitorului*, în „Candela”, an. LV-LVI, 1944-1945.
- Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Biserica Ortodoxă Română în lumea creștină contemporană*, în *Ortodoxia*, anul XX (1968). nr. 2.
- Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Biserica Ortodoxă Română în lumea creștină contemporană*, p. 190. Dr. Antonie Plămădeală, *Bizanț- Constantinopol- Istanbul în istorie și azi*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCII (1974), nr. 9-10.

- Moiescu, Iustin, „Sfântul Pavel și viața celor mai de seamă comunități creștine, în epoca apostolică”, în *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1951.
- Patriarhul Iustin Moiescu, *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sf. Ioan Gură de Aur*, Anastasia, 2003.
- Patriarhul Iustin, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*. Opera integrală 4, Editura Argeșului și a Muscelului - Anastasia, 2002.
- Patriarhul Iustin, *Dosofiei Mitropolitul și alte scrieri*. Episcopia Argeșului și Muscelului – Anastasia, 2003.
- Patriarhul Iustin, *Opera integrală 2. Evagrie din Pont*, Episcopia Argeșului și Muscelului, Anastasia, București, 2003.
- Patriarhul Iustin, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, Episcopia Argeșului și Muscelului, Anastasia, București, 2004.
- Patriarhul Iustin, *Opera Integrală. Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Episcopia Argeșului și Muscelului, Anastasia, București, 2002.
- Cuvântarea Î.P.S. Iustin la deschiderea lucrărilor Comisiei „Pace și Dreptate”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, anul XXXIX (1963), nr. 3-4.
- Daley, Brian E., „Is Patristic Exegesis Still Usable?”, în Ellen F. Davis & Richard B. Hays (eds.), *The Art of Reading Scripture*, Grand Rapids, Eerdmans, 2003.
- Daniel, Constantin, *Două mențiuni revelatoare despre esenieni de la Marea Moartă*, în: Constantin Daniel, *Ohentatia Mirabilia*, 1, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Un stâlp puternic în vremuri de furtună*, în *Teologie și Viață*, 2006, nr. 1-6.
- David, J., „The exclusion of women in the Mithraic Mysteries”, în *Numen* XLVII, 2 , 2000.
- Kingsbury, J. D., “Major Trends in Parable Interpretation”, *Concordia Theological Monthly* 42, 579-96, 1971.
- Kingsbury, J. D., “The Parables of Jesus in Current Research”, *Dialog* 11, 101-107, 1972.
- Kingsbury, J. D., *Matthew: Structure, Christology, Kingdom*, Philadelphia, 1975.
- Păuleanu, Pr. Constantin, „Apostolicitatea Bisericii și mărturia ei astăzi în Europa. Cea de-a XII-a întâlnire în cadrul dialogului teologic bilateral dintre Biserica Ortodoxă

Română și Biserica Evanghelică din Germania (EKD), Mănăstirea Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus (11-15 martie 2010)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1, 2010.

- Simon, M., *Verus Israel: A study of the relations between Christians and Jews in the Roman Empire AD 135-425*, Londra, 1996.
- Slevoacă, Pr. Ștefan, *Din Tezaurul Ortodoxiei*, Editura Buzăului, Buzău, 1990.
- Soare, Pr. Dumitru, *Contribuția Prea Fericitului Patriarh Iustin dezvoltarea relațiilor ecumenice ale Bisericii Ortodoxe Române*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCV III (1980), nr. 3-4.
- Stamate, Pr. Dr. Marin, *Idei moral-sociale în epistolele Pauline*, în “Studii Teologice”, 1977, nr. 1-2.
- Vlad, Pr. prof. Sofron, „Sfântul Apostol Pavel, păstor de suflete”, în *Studii Teologice*, anul III (1951), nr. 7-8.
- Vlad, Pr. Prof. Sofron, *Principii misionare si sociale în Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, în “Studii Teologice”, 1955, nr. 5-6.
- Vlăduțescu, Gheorghe, „Apostolul Pavel și tradiția greacă”, în *Revista de Filosofie*, tomul LVII, mai-august, 2010, nr. 3-4.
- Wendland, D., *Die hellenist. rom. Kidtur in ibren Beziehungen zu Judentum und Cbristcntum Die urchristl. Literaturformen*, în *Handb. z. N. T. her. v. H. Lietzmann*, I, 2, 3, Tubingen, 1912.
- Wikenhauser, A., *Die Apostelgeschichte und ihr Geschichtswert*, în *Neutestamentliche Ahhandlungen*, VIII, 3-5, Munster i. W., 1921.
- Wiles, Maurice F., *The Spiritual Gospel: the interpretation of the fourth gospel in the early church*, Cambridge, U.P., 1960.
- Woollcombe, K. J., *Studies in Biblical Theology: Essays on Typology*, London, SCM Press, 1957.
- Young, F., *Biblical exegesis and the formation of Christian culture*, Cambridge-New York, Cambridge University Press, 1997.